LIRIK TUR VA UNING JANRLARI

Jo`rayeva Zilola Mirobit qizi
Alfraganus universiteti talabasi

Raximjanov Masrur Nugmanovich
Ilmiy rahbar: v.b.dot.PhD
https://doi.org/10.5281/zenodo.20002253

Annotatsiya: Mazkur maqolada lirik turning mohiyati, uning kelib chiqishi va asosiy xususiyatlari yoritilgan. Lirik asarlarda muallifning ichki kechinmalari, his-tuyg‘ulari va subyektiv qarashlari ustuvor o‘rin egallashi ilmiy asosda izohlanadi. Shuningdek, g‘azal, ruboiy, qasida, sonet kabi lirik janrlarning o‘ziga xos jihatlari tahlil qilinadi. O‘zbek lirik she’riyatining taraqqiyot bosqichlari, xususan, klassik davrdan zamonaviy davrgacha bo‘lgan rivojlanish jarayoni va unda yirik shoirlarning tutgan o‘rni ko‘rsatib beriladi. Maqola lirik turning badiiy-estetik ahamiyatini ochib beradi.

Kalit so‘zlar: lirik tur, lirika, she’riyat, g‘azal, ruboiy, qasida, sonet, subyektivlik, lirik qahramon, badiiy ifoda, o‘zbek adabiyoti, she’riy janrlar, estetik tafakkur, zamonaviy lirika.

Kirish. Lirik tur adabiyotning uchta asosiy turidan biri bo'lib, u shoir yoki muallif his-tuyg'ularining, ichki dunyosining bevosita ifodasiga asoslanadi. "Lirika" so'zi qadimgi yunon tilidan kelib chiqqan bo'lib, dastlab lyra (arfa) jo'rligida ijro etiladigan she'rlarni anglatgan. Lirik asarlarning asosiy xususiyati — sub'ektivlik, ya'ni dunyoni muallif sezgisi va emotsional holati orqali idrok etish. Lirik asarlarda voqea va personajlar ikkinchi o'rinda bo'lib, bosh o'rinni lirik qahramon his-tuyg'ulari egallaydi.

Lirik she'riyat insoniyat adabiyotining eng qadimiy shakllaridan biri hisoblanadi. Qadimgi Misrda sevgi lirikasi, qadimgi Gretsiyada Safo va Anakreontning lirik she'rlari, Rim adabiyotida Goratsiy va Ovidiyning lirik asarlari bu turning qadimiy ildizlaridan dalolat beradi. Sharq adabiyotida lirika alohida o'rin tutadi. Arab, fors va turk lirikasi o'zining boy an'analari bilan jahon adabiyotida munosib o'rin egallaydi. O'zbek lirik she'riyati esa Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yugnakiy, Ali Qushchi, Lutfiy, Navoiy kabi ulug' siymolar nomi bilan bog'liq.

Asosiy qism. Lirik turning asosiy janrlariga g'azal, ruboiy, qasida, muxammas, musaddas, tuyuq, sonet, ellegiya, oda, madhiya va boshqalar kiradi. Sharq lirikasida g'azal janri alohida o'rin tutadi. G'azal — aruz vaznida yoziladigan, odatda 5 dan 12 gacha baytdan iborat she'riy janr. Uning asosiy mavzusi sevgi,

ilohiy ishq va tasavvufiy-falsafiy mulohazalar bo'ladi. Har baytning ikkinchi misrasi qofiyalanib, muqtada baytida muallif taxallusi keltiriladi.

Alisher Navoiy (1441-1501) — o'zbek lirik she'riyatining eng buyuk vakili. Uning "Xazoyin ul-maoniy" kulliyotiga 3800 dan ortiq g'azal kiradi. Navoiy g'azallarida ilohiy sevgi va insoniy muhabbat o'zaro qo'shilib ketgan. "Chiqdi jon" radifli g'azali, "Ko'rub" radifli mashhur g'azali va boshqalar o'zbek lirikasining eng muhtasham namunalari hisoblanadi. Navoiy fors va turk tillari imkoniyatlarini solishtiruvchi "Muhokamat ul-lug'atayn" asarida o'zbek tilining boyligini isbotladi.

Ruboiy — to'rt misradan iborat she'riy janr bo'lib, odatda birinchi, ikkinchi va to'rtinchi misralar qofiyalanadi. Firdavsiy, Xayyom, Navoiy kabi shoirlar ruboiy janrini rivojlantirdi. Omar Xayyomning ruboiylari falsafiy teranlik va hayotiy hikmatlar bilan to'la bo'lib, ular qo'plab tillarga tarjima qilingan. O'zbek adabiyotida ham ruboiy janri Navoiy, Babur, Hamza va keyingi davr shoirlari tomonidan keng qo'llanilgan.

Zamonaviy o'zbek lirikasi XX asrning 20-30-yillarida yangi ijtimoiy sharoitda shakllanib rivojlandi. Hamza Hakimzoda Niyoziy zamonaviy o'zbek she'riyatining asoschisi hisoblansa ham, Cho'lpon, G'ayrat, Oybek, H.Olimjon kabi shoirlar uning rivojlanishiga katta hissa qo'shdi. Cho'lponning "Yer yuzida" to'plami, Oybekning "Ko'ngil daftari" — o'zbek lirikasining eng sara namunalaridir. Hamid Olimjonning "Zafar" she'ri esa urush davri lirikasining yorqin namunasidir.

Erkin Vohidov va Abdulla Oripov XX asr ikkinchi yarmidagi o'zbek lirikasining eng yirik vakillari hisoblanadi. Erkin Vohidovning "O'zbegim" she'ri milliy ruhdagi she'riyatning ramziga aylangan. Abdulla Oripovning "Ona", "Vatan", "Istiqlol" kabi she'rlari milliy mustaqillik g'oyasi bilan sug'orilgan. Ushbu shoirlarning ijodi zamonaviy o'zbek she'riyatining cho'qqisi sifatida qaraladi.

Xulosa

Lirik tur inson ruhiyatining eng nozik tomonlarini ifodalashda tengsiz badiiy quroldir. G'azal, ruboiy, sonet va boshqa lirik janrlar orqali shoir o'z davri, vatani va sevgisi haqidagi eng teran his-tuyg'ularini ifodalaydi. O'zbek lirik she'riyati Navoiydan zamonaviy shoirlargacha uzluksiz rivojlanish yo'lini bosib o'tdi va jahon lirik she'riyatida o'zining munosib o'rnini egalladi. Lirik turni o'rganish adabiyotshunoslikda alohida qiziqish uyg'otadi, chunki u inson qalbi va ruhiyatining eng chuqur qatlamlarini kashf etishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Navoiy A. Xazoyin ul-maoniy. 4 jildlik. — Toshkent: Fan, 1959.
2. Vohidov E. Ruboiylar. — Toshkent: G'afur G'ulom, 1981.
3. Oripov A. Istiqlol. — Toshkent: Sharq, 1996.
4. Cho'lpon. Asarlar to'plami. — Toshkent: Fan, 1994.
5. Olimjon H. She'rlar va dostonlar. — Toshkent: G'afur G'ulom, 1976.